

Karşılaştırmalı Hukuk Perspektifinden Dijital Çağda Toplu Davalar

1. Giriş

İlk örnekleri 13. yüzyılda İngiltere’de görülen class action (toplu dava) mekanizması kapsamında günümüzde de dünyanın en büyük şirketleri; tüketicilerin yanıltılması, kişisel verilerin ihlali, rekabet hukukuna aykırı uygulamalar veya kitlesel sağlık zararları doğuran ticari faaliyetler nedeniyle karşı karşıya kalabilmektedir. Örneğin, dünyanın en büyük otomotiv üreticilerinden biri hakkında emisyon testlerinin manipüle edildiği iddialarıyla açılan *Diesalgate* toplu davalarında milyarlarca dolarlık uzlaşmalar gündeme gelmiş ve yüz binlerce tüketiciye tazminat ödenmiştir. Teknoloji şirketlerinden ilaç üreticilerine kadar birçok küresel aktör; veri ihlalleri, ürün güvenliği veya tüketici işlemlerinden kaynaklanan uyuşmazlıklar nedeniyle toplu dava süreçlerinin tarafı hâline gelmektedir.

Toplu dava mekanizması, çok sayıda kişinin benzer zararlarının tek bir dava kapsamında ileri sürülmesini sağlayan bir mekanizmadır. Modern anlamdaki gelişimi özellikle 20. yüzyılda ABD’de hız kazanmış; tüketici, sermaye piyasası ve dijital ekonomi kaynaklı uyuşmazlıkların artmasıyla birlikte yaygınlaşmıştır. Bu çalışmanın temel amacı, yabancı hukuk sistemleriyle kıyaslandığında Türk hukukunda bu alanda mevcut olan boşluğu ortaya koymak ve gelecekteki olası gelişmelere kısaca değinmektir.

2. Dünyada Class Action

2.1. Amerika Birleşik Devletleri

Toplu dava mekanizmasının en gelişmiş örneği ABD hukukunda *Federal Rule 23* kapsamında düzenlenmiş olup bu düzenleme uyarınca benzer nitelikteki talepler tek bir dava yoluyla ileri sürülebilmektedir. Bu yapı sayesinde, tek başına dava açılması ekonomik açıdan anlamlı olmayan, görece düşük miktarda zararlar dahi geniş kitleleri etkilediğinde toplu şekilde ileri sürülebilmektedir. Böylelikle hem bireylerin hak arama imkânı güçlenmekte hem de şirketler¹ bakımından ciddi bir hukuki ve finansal risk ortaya çıkmaktadır.

ABD’deki toplu dava mekanizmasının en dikkat çekici yönlerinden biri, özellikle tüketici davalarında yaygın olarak uygulanan “*opt-out*” modelidir. Bu modelde, mahkeme tarafından belirlenen dava grubundaki kişiler ayrıca davaya taraf olmak için yasal başvuru yapmak zorunda olmaksızın otomatik olarak dava kapsamına dahil edilmektedir. Örneğin belirli bir dönemde aynı ürünü satın alan tüketiciler otomatik olarak dava kapsamına dahil olabilmekte; dava sonunda yapılan uzlaşma veya tazmin planı kapsamında sadece başvuru yaparak mağduriyetini giderebilmektedir.

Opt-out; yüksek tutarlı tazminat davalarının önünü açmakta, şirketler üzerinde caydırıcı bir baskı yaratmakta ve küçük bireysel zararların toplu olarak ileri sürülmesini mümkün

¹ Çoğu genellikle son kullanıcı, tüketiciye hitap eden üretim veya dağıtım yapan firmalardır.

kılmaktadır. Öte yandan, söz konusu yapı 'aşırı dava kültürü' şeklinde eleştirilere de konu olmaktadır.

Amerikalı lider teknoloji firmasının eski model akıllı telefonlarının performansını bilinçli şekilde sınırladığı iddialarına ilişkin yürütülen *Batterygate* toplu davası sonunda yaklaşık 500 milyon dolarlık uzlaşma sağlanmıştır. Daha güncel bir örnek olarak ise, bir sesli asistan uygulaması üzerinden kullanıcıların izinsiz dinlendiği iddialarına ilişkin yürütülen toplu dava sürecinde 2025 yılında yaklaşık 100 milyon ABD doları tutarında uzlaşmaya gidilmiş ve uygun tüketicilere ödeme süreci başlatılmıştır.

2.2. Avrupa Birliği

Avrupa Birliği'nde toplu dava mekanizmaları daha önce çeşitli sektörel düzenlemelerle sınırlı biçimde tanınmış olmakla birlikte, AB çapında genel ve kapsamlı çerçeve oluşturan en önemli düzenleme 2020 tarihli *Representative Actions Directive*'dir. Bu Direktif ile özellikle tüketici uyuşmazlıkları bakımından AB genelinde daha ortak ve işlevsel bir kolektif dava çerçevesi oluşturulmuştur.

Direktifin üye devletler tarafından iç hukuka aktarım sürecinde ülkeden ülkeye kayda değer farklılıklar ortaya çıkmıştır. Almanya, 2023 yılında yürürlüğe giren *VRUG*² ile nitelikli tüketici kuruluşlarına toplu zarar tazminatı talep etme imkânı tanırken, Hollanda daha önce *WCAM* mekanizmasıyla geliştirdiği uzlaşma esaslı kolektif tazmin modelini Direktif çerçevesiyle uyumlu hâle getirmiştir. Fransa ise *action de groupe* sistemini genişleterek tüketici uyuşmazlıklarının ötesinde çevre ve veri koruma alanlarını da kapsam içine almıştır.

AB sisteminde toplu davalar çoğunlukla bireyler yerine belirli tüketici kuruluşları veya yetkilendirilmiş kurumlar aracılığıyla yürütülmektedir. Bu yönüyle mekanizma, ABD'deki geniş kapsamlı toplu dava modeline kıyasla daha sınırlı ve kontrollü bir yapı göstermektedir. Nitekim ABD'de yaygın olan "opt-out" yaklaşımının aksine, birçok AB ülkesinde kişilerin dava grubuna dahil olabilmesi için ayrıca açık irade göstermesini ve davaya katılmayı talep etmesini esas alan "opt-in" yaklaşımı tercih edilmektedir. Bu nedenle AB'de görülen sistem, ABD'de görülen milyarlarca dolarlık ve geniş kitleleri etkileyen süreçlere kıyasla çok daha sınırlı bir etki doğurmaktadır.

2.3. Çin

Çin hukukunda kapsamlı bir toplu dava mekanizması bulunmamaktadır. Her ne kadar toplu dava benzeri bazı mekanizmalar düzenlenmiş olsa da bu mekanizmaların uzun yıllar boyunca uygulamada oldukça sınırlı kaldığı, daha kontrollü ve kamu otoritesi ağırlıklı bir yapı gösterdiği dikkat çekmektedir.

Ancak, son yıllarda özellikle sermaye piyasası uyuşmazlıkları bakımından Çin'de toplu dava süreçleri artış göstermektedir. 50.000'den fazla yatırımcıyı kapsayan *Kangmei Pharmaceutical davası*, Çin'de toplu dava pratiği bakımından bir dönüm noktasıdır. Bu dava sonucunda yaklaşık 400 milyon dolar tutarında tazminata hükmedilmesi Çin'de kitlesel yatırımcı

² *Verbandsklagenrichtlinienumsetzungsgesetz*

zararlarının ilk kez bu ölçekte kolektif biçimde ileri sürülebilmesi bakımından dikkat çekici bir gelişme olmuştur.

Kangmei Pharmaceutical davası, yalnızca yüksek tazminat miktarı nedeniyle değil; Çin sermaye piyasalarında şirket yöneticileri ve büyük ölçekli şirketler bakımından ciddi bir caydırıcılık etkisi yaratması nedeniyle de önem taşımaktadır. Bu dava sonrasında Çin’de yatırımcıların kolektif şekilde korunmasına yönelik mekanizmaların daha fazla gündeme geldiği ve özellikle sermaye piyasalarında toplu dava anlayışının daha görünür hale geldiği değerlendirilmektedir.

3. Türkiye

Türk hukukunda çok sayıda kişiyi tek bir dava kapsamında temsil ederek toplu tazmin sonucuna ulaşmayı sağlayan özel bir toplu dava mekanizması bulunmamaktadır. Birden fazla kişiyi ilgilendiren uyuşmazlıklarda birlikte hareket edilmesine veya belirli topluluk menfaatlerinin korunmasına imkân tanıyan bilhassa AB hukukuna benzer şekilde usul mekanizmaları mevcut olsa da bu mekanizmalar, yabancı hukuk sistemlerinde görülen toplu dava modelleriyle aynı yapısal özelliklere sahip değildir.

HMK m. 57’de düzenlenen dava arkadaşlığı, birden fazla kişinin birlikte dava açabilmesine imkân tanımaktadır. Bu durumda usul ekonomisi gereği talepler aynı dava dosyasında birlikte görülebilmekteyse de her davacı kendi talebini bireysel olarak ileri sürmekte ve kendi hakkı bakımından taraf sıfatını korumaktadır. Dolayısıyla dava, Amerikan hukukundaki toplu dava mekanizmasında olduğu gibi tek bir temsilci aracılığıyla tüm grubu bağlayan birleşik ve temsili bir yapı oluşturmamaktadır.

Buna ek olarak, HMK m. 113 kapsamında ilgili dernek ve diğer tüzel kişilerin dava açılabilmesi için tüzel kişinin faaliyet alanının korunması talep edilen menfaatle örtüşmesi ve söz konusu menfaatin bireysel değil grup menfaati niteliği taşıması gerekmektedir. Ancak bu mekanizma sadece hukuka aykırılığın tespiti ve önlenmesine yönelik olup bireysel tazminat taleplerini kapsamamakta; dolayısıyla toplu dava mekanizmasının temel işlevi olan toplu tazmin sonucuna hizmet etmemektedir.

Benzer şekilde, TKHK kapsamında tüketici örgütleri ve ilgili kurumlar tarafından belirli davalar açılabilse de sadece ayıplı malların toplatılması veya satışının durdurulması gibi kararlar alınabilmektedir. Bu yapı da tüketicilere toplu olarak tazminat ödenmesi sonucunu doğurmamaktadır.

Bu noktada kavramsal bir ayrımın altını çizmek gerekmektedir: Türk hukukundaki mevcut mekanizmalar, belirli koşullar altında toplu biçimde dava açılmasına imkân tanımakla birlikte, ABD hukukundaki toplu dava mekanizmasının özünü oluşturan sınıf temsilini (class certification) ve grubun tamamını bağlayan birleşik yargısal kararı sağlamamaktadır. Başka bir ifadeyle, dava arkadaşlığı yoluyla aynı dosyada bir araya gelen davacılar, her biri kendi bireysel talebi bakımından ayrı taraf sıfatını korumakta; temsilci sıfatıyla hareket eden tek bir davacının tüm grubu temsil ettiği ve mahkeme kararının grup üyelerini otomatik olarak bağladığı bir yapı

oluşmamaktadır. Dolayısıyla Türk hukukundaki temel eksiklik yalnızca toplu dava açılmaması değil, toplu tazmin mekanizmasının yapısal olarak mevcut olmamasıdır.

4. Türkiye’de Class Action Mekanizması Neden Yok?

Türk hukukunda genel ve kapsamlı bir toplu dava mekanizmasının bulunmaması yalnızca ekonomik, sosyal ve kültürel dinamiklerle değil, hukuk sistemimizin uyuşmazlık çözümüne yaklaşımıyla yakından ilişkilidir. Türk hukukunda uyuşmazlık çözümü ağırlıklı olarak bireysel başvuru mekanizmaları üzerinden gelişmiştir. Buna karşılık, çok sayıda kişiyi tek bir dava kapsamında bir araya getirerek şirketler bakımından yüksek tutarlı toplu tazmin riskleri doğurabilecek mekanizmalar hukuk sistemimizde yer bulamamıştır.

Görüleceği üzere, Türk hukuk sistemi, uyuşmazlık çözümünde kitlesel özel hukuk baskısı yaratabilecek mekanizmalardan ziyade daha kontrollü ve merkezi yapılara dayalı bir yaklaşım geliştirmiştir. Bireysel başvuru esaslı bu yapı nedeniyle, çok sayıda kişiyi etkileyen ancak bireysel olarak düşük tutarlı kalan zararlar çoğu zaman yargısal denetime konu olmadan kalabilmektedir.

Özellikle dijital hizmetler, e-ticaret, bankacılık işlemleri veya veri ihlalleri gibi alanlarda ortaya çıkan kitlesel zararlar çoğu zaman fiilen toplu dava konusu yapılamamaktadır. Dolayısıyla Türk hukukundaki temel eksiklik dünyadaki örneklerin aksine çok sayıda kişiyi etkileyen zararların toplu şekilde ileri sürülmesini sağlayan etkili bir tazmin mekanizmasının bulunmamasıdır.

5. Türkiye İçin Olası Yaklaşım ve Class Action Mekanizmasının Geleceği

Doktrinde ve uluslararası sektörel analizlerde, özellikle usuli zorunlulukların ağırlaştırılması ve sözleşmelere konulan tahkim şartları nedeniyle toplu dava mekanizmasının küresel ölçekte etkinliğini kaybettiği yönünde bir algı oluşmuşsa da mevcut veriler bu tespitin aksini ortaya koymaktadır. Nitekim 2025 yılında yalnızca ABD federal mahkemelerinde 13.000'den fazla toplu dava açılmış; bu rakam günlük ortalama 36 yeni dava anlamına gelmekte olup önceki yıllara kıyasla belirgin bir artışı yansıtmaktadır. Toplu dava mekanizması, yapısal bir gerilemeden ziyade, uygulama alanını ve coğrafi sınırlarını genişleterek kabuk değiştirmektedir. Uyuşmazlıkların geleneksel tüketici taleplerinden yapay zekâ mülkiyet hukuku, veri güvenliği ve ESG sorumlulukları gibi yeni nesil alanlara kayması, bu müessesenin dinamizmini koruduğunu göstermektedir. Kısaca, toplu dava mekanizması şirket uygulamalarının yargısal denetimi, kamuoyu baskısının oluşması ve kurumsal uyum süreçlerinin geliştirilmesi bakımından önemli bir hukuki araç olma niteliğini korumaktadır.

Küresel ölçekte yaşanan bu radikal dönüşüm ve dijitalleşmenin sınır tanımayan yapısı, Türk hukuku bakımından da benzer mekanizmaların masaya yatırılmasını zorunlu kılmaktadır. Kanaatimizce, doğrudan ABD’deki modele benzer geniş kapsamlı bir toplu dava mekanizmasının kurulması gerçekçi görünmemekle birlikte, özellikle tüketici işlemleri bakımından daha sınırlı ve kontrollü bir kolektif tazmin mekanizmasının tartışılması giderek daha önemli hale gelmektedir. Özellikle dijitalleşmenin hızlanmasıyla birlikte, aynı

uygulamadan etkilenen binlerce kişinin benzer zarara uğraması artık istisnai bir durum olmaktan çıkmıştır.

Bu tür bir mekanizma, benzer zararların tek bir dava altında ileri sürülmesini sağlayıp bireylerin tek tek dava açma yükünü azaltarak; özellikle büyük ölçekli şirketler bakımından daha güçlü bir hukuki caydırıcılık yaratabilir. Nitekim, e-ticaret, dijital platformlar, bankacılık hizmetleri ve kişisel veri işleme faaliyetlerinden kaynaklanan kitlesel uyuşmazlıklar klasik bireysel dava modelleriyle tam anlamıyla çözülememektedir.

Dolayısıyla mesele yalnızca yeni bir dava türü yaratılması değil, dijital çağda ortaya çıkan kitlesel zararların hukuk sistemi içerisinde nasıl hızlı ve etkili şekilde korunacağı sorunudur. Önümüzdeki dönemde Türkiye’de toplu dava tartışmalarının özellikle tüketici hukuku ve dijital platformlar ekseninde daha görünür hale gelmesi şaşırtıcı olmayacaktır.

Bu çerçevede Türkiye bakımından değerlendirilebilecek başlıca yaklaşımlar şu şekilde özetlenebilir: İlk seçenek, mevcut HMK çerçevesinin genişletilmesidir; dava arkadaşlığı ve topluluk davası hükümlerine toplu tazmin sonucu doğurabilecek bir temsil mekanizmasının eklenmesi, mevcut kanun altyapısı korunarak daha az radikal bir dönüşümle sonuç almayı mümkün kılabilir. İkinci seçenek, sektörel bazda özel düzenlemeler getirilmesidir; tüketici hukuku, kişisel verilerin korunması veya elektronik ticaret alanlarında bağımsız kolektif tazmin usulleri ihdas edilmesi, sistematik bir reform için zemin hazırlayabilir. Üçüncü seçenek ise AB modelinin adaptasyonudur; 2020 tarihli Direktif’in temel ilkeleri esas alınarak yetkilendirilmiş tüketici kuruluşlarının opt-in esasıyla toplu tazminat davası açabilmesine imkân tanıyan sınırlı ve kontrollü bir mekanizma, Türk hukuk sistemiyle en uyumlu başlangıç noktası olarak değerlendirilebilir.

Efe Kınıkoğlu, Kıdemli Ortak

Ebrar Turan, Kıdemli Avukat

Selen Kaya, Avukat